

autorovy studie ve sbornících *Škola a zdraví*); smysl takového počínání mi uniká. Autor obohatil svoji knihu i seznamem použitých vizuálních prostředků, jmenným a věcným rejstříkem a metodologicky cenným souborem příloh. Rejstříky by bylo účelnější přesunout až na poslední stránky publikace.

Tomáš Čech se tímto svým dílem představuje akademické obci jako erudovaný a zralý autor, od něhož lze očekávat, že i dalšími svými pracemi bude rozšiřovat poznání svého oboru. Přejí mu (i jménem čtenářů), aby se mu to vždy dařilo k plné spokojenosti všech zainteresovaných, včetně jeho vlastní.

V. Spousta

* Tomáš Čech. *Mobbing jako negativní fenomén v prostředí základních škol*. Brno: Masarykova univerzita, 2011. 255 s.

Cenný příspěvek k problematice dopravní výchovy*

Současná společnost je zahlcena informacemi; provázejí ji různé atributy, které se snaží postihnout její nejvýznamnější vlastnosti. Naše století bývá spojováno s přídomky postindustriální, informační a informatická, ale i komunikační a komunikující. Jeho charakter vystihuje jedna ze základních tezí sociální komunikace: *Není možno nekomunikovat, nepředávat si informace a nějak se nechovat*. Potřebu „být ve spojení“ uspokojuje člověk nejen prostřednictvím elektronických médií, ale ve chvíli, kdy touží po osobním kontaktu, i s pomocí dopravního prostředku. S narůstající hustotou silniční, železniční, letecké (ale i vodní) sítě se zákonitě zvyšuje i počet kolizí. Děti v silniční dopravě se tak stávají stálým zdrojem možných konfliktů. Preventivně čelit těmto rizikům musí v první řadě celý vzdělávací systém, jehož základní institucionální složku reprezentuje *základní škola*.

Problémy spojené s dopravou ve výchově – a s výchovou v dopravě – jsou natolik aktuální, že se staly ústředním tématem impozantního cyklu několika knižních publikací. Jejich autory jsou jak nejbližší spolupracovníci doc. PhDr. et RNDr. Mojmíra Stojana, CSc., vedoucího katedry didaktických technologií Pedagogické fakulty MU, tak i vědecko-pedagogičtí pracovníci z ostatních kateder uvedené fakulty, ale i z jiných fakult naší univerzity. Devatenáctičlenný autorský tým předkládá pedagogické a občanské veřejnosti výsledky své práce, která rozsahem pojednávané problematiky představuje natolik jedinečný autorský počín, že nalézt v české odborné literatuře obdobně koncipovaný knižní soubor není snadné. Uživatelé této publikace, mezi nimiž budou převažovat učitelé základních škol, jimž je kniha určena především, zjistí, že téměř každý vyučovací předmět dává svému učiteli příležitost k hledání dopravněvýchovných prvků v jeho učivu a následnému posílení efektu dopravní výchovy jako celku.

Dopravní výchova jako hraniční pedagogická disciplína se pro autorský tým vedený doc. Stojanem stala natolik významnou a nosnou, že mohl v rámci výzkumného zámeru *Škola a zdraví 21* vzniknout celý soubor knižních prací. Recenzovaná kniha je součástí zmíněného celku. Tvoří ji 10 kapitol a několik užitečných doplňujících textů; je to např. resumé v českém a anglickém jazyce, věcný a jmenný rejstřík, seznam literatury, seznam autorů a soupis českých a anglických klíčových slov. *Úvodní slovo* vedoucího autorského kolektivu vymezuje základní okruhy dopravní výchovy a formuluje funkce publikace. Spatřuje je v hledání vhodných, didakticky přínosných příležitostí k využití učiva vyučovacích předmětů 2. stupně základní školy a v poskytnutí východiska a návodu při projektování vlastního školního vzdělávacího programu s implementací dopravní výchovy. Rámcově

(exempli causa) naznačuje i možnosti, které lze pro dopravní výchovu vytěžit z učiva přírodovědných předmětů.

Z povahy jevů plyne, že intenzita vztahů mezi dopravní výchovou a vyučovacími předměty se případ od případu liší – a to mnohdy i velmi výrazně. Jestliže technicky a přírodovědně orientované obory – jako jsou komunikační a informační technologie, fyzika, matematika, chemie, přírodopis a zeměpis – své bipolární, vzájemně se překrývající poznatkové systémy dopravní výchově přímo nabízejí, humanitní a sociální vědní disciplíny je skrývají. Avšak i autorům pátrajícím v učivu těchto předmětů se podařilo nalézt styčné plochy a pojednat o jejich implementaci do výuky bez didaktického znásilňování.

Autoři jednotlivých studií se nad těmito otázkami zamýšleli, a přestože se vždy jednalo o jevy stojící na pomezí dvou někdy i velmi vzdálených oborů, dokázali své výpovědi formulovat tak, že se mohou pro učitele základní školy stát inspirací. Problematika dopravní výchovy je rozvržena podle obsahového zaměření očekávaných výstupů *Rámcového vzdělávacího programu základního vzdělávání* do osmi vzdělávacích oblastí. Ty se kryjí s obsahy kapitol 3–10.

Autor 1. kapitoly nazvané *Definování základních kategorií školního vzdělávacího programu* objasňuje možnosti implementace dopravní výchovy na několika základních pojmech, s nimiž budou autoři následujících dílčích studií recenzované knihy operovat. Ze šesti klíčových kompetencí uvedených v *Rámcovém vzdělávacím programu* je podrobena analýze kompetence k řešení problémů, podobně jsou možnosti implementace dokumentovány na jednom ze šesti průřezových témat – osobní a sociální výchova. Očekávané výstupy vzdělávacích oborů jsou ukázkově prezentovány na oboru *Člověk a jeho svět*. Pojednání uzavírá zamyšlení nad otázkou,

kterými společnými výchovnými a vzdělávacími strategiemi lze prostřednictvím dopravní výchovy přispět k dosažení *klíčových kompetencí žáků*, a nad tím, jakými způsoby bude dopravní výchova do výuky implantována.

Jedna z nejjobsažnějších kapitol je kap. 3 *Jazyk a jazyková komunikace*. Její problematika je pojednána ve dvou podkapitolách – Český jazyk a literatura a Cizí jazyk. Integrovat dopravněvýchovnou problematiku s učivem *českého jazyka* lze téměř ve všech jazykových disciplínách: v nauce o slovní zásobě a tvoření slov, v tvarosloví, ve skladbě, při procvičování jevů lexikálního, morfologického a syntaktického pravopisu i při mluvních a písemných slohových cvičeních. V literární výchově najde dopravní problematika uplatnění jak prostřednictvím čítankových ukázek s dopravní tematikou, tak ve formě námětů podporujících aktivní, tvořivý přístup žáka při řešení různých dopravních situací (vyprávění, úvaha a tvorba veršovaných nabádavých či varovných textů). Ve výuce *cizího jazyka* nabízí studie konkrétní témata pro zpracování projektů s využitím cizojazyčných textů, map a obrazového materiálu (např. projekt cyklistické stezky nebo pěší zóny).

4. kapitola *Matematika a její aplikace* ukazuje, jak se matematika může podílet na kultivaci kompetencí nutných při zvládnání dopravních situací, jako jsou například kázeň, sebekontrola, přesnost aj. Při aplikaci dopravní výchovy se žáci učí porovnávat číselné hodnoty, zaokrouhlovat čísla, počítat procenta atd. Při procvičování aritmetického a algebraického učiva se nabízí např. výpočet brzdné dráhy v závislosti na rychlosti a hmotnosti vozidla a kvalitě jeho pneumatik. V porovnání s matematikou nabízí učivo *informačních a komunikačních technologií* podstatně skromnější škálu námětů; předností jejich realizace je však možnost počítačového zpracování a simulace dopravní situace, což vtaňuje žáka do

virtuální reality a stává se tak pro něho přitažlivou tvořivou činností.

Tematický okruh 6. kapitoly *Člověk a společnost* je pojednán z hlediska dvou vyučovacích předmětů: dějepisu a výchovy k občanství. Protože lidská společnost byla ve všech etapách svého vývoje nucena řešit i problémy související s dopravou, mohou být v *dějepisném učivu* připomenuty dopravní situace v nejstarších starověkých civilizacích, při christianizaci a od vzniku států ve středověké Evropě až k zámořským objevům a modernizaci dopravní struktury v současnosti. Ve *výchově k občanství* se jako nejpříhodnější styčné plochy s dopravní výchovou jeví tematické okruhy člověk ve společnosti, člověk jako jedinec, stát a hospodářství, mezinárodní vztahy a globální svět.

Nejdůkladněji a nejobširněji (na 44 stranách) je implementace dopravní výchovy zpracována v kapitole sedmé *Člověk a příroda*. Názyvy jejich podkapitol kopírují názvy vyučovacích předmětů: fyzika, chemie, přírodopis, zeměpis. Z devíti tematických okruhů *fyzikálního učiva* jsou dvě třetiny vázány na dopravu: jedoucí automobil, vlak představují pro fyzika těleso pohybující se po určité dráze určitou rychlostí. Mechanické vlastnosti částí vozidla, jeho pohybová energie a další technické a přírodní zákonitosti ovlivňující chování dopravního prostředku lze matematicky vyjádřit a jako fyzikální poznatky pak ovlivňují chování žáka v silničním provozu. Pojednání o implementaci fyzikálního učiva patří mezi dvě nejkvalitněji zpracované studie. Jeho obsah je sdělován věcně, výstižně, stručně a terminologicky přesně. Vzhledem k promyšlenému rozvržení látky hodnotím tento příspěvek jako didakticky nejkvalitnější. Jeho autor jím prokázal vynikající učitelské schopnosti.

Učivo *chemie* přispívá k pochopení chemické podstaty látek a chemických procesů, které probíhají v dopravních prostředcích,

jako jsou palivové směsi a směsi v chladičím nebo brzdovém systému motorového vozidla. Díky chemickým znalostem žák porozumí reakcím probíhajícím v akumulátoru automobilu, funkci katalyzátoru emisí, pozná faktory ovlivňující korozi karoserie aj. V souvislosti s pokusem č. 6 *Exploze palivové směsi* a s návodem na zhotovení modelu spalovacího motoru mám však pochybnosti o jeho bezpečnosti. Školní experimenty, při nichž je manipulováno s palivovou směsí, jsou sice efektivní a žáky nepochybně zaujmou, ale také probudí jejich touhu znovu a sami si podobný pokus zopakovat. Ve vztahu k ústřednímu tématu publikace – k bezpečnosti a zdraví – hrozí riziko, že se uvedený návod může stát kontraproduktivní.

V učivu *přírodopisném* jsou možnosti dopravně-výchovného působení již omezené. Některé zjevné dopravně bezpečnostní souvislosti je však možné sledovat: například následky požití halucinogenních hub před řízením vozidla, střety motocyklu se zvěří, napadení fidiče bodavým hmyzem aj. V *zeměpisném* učivu žáci poznávají životní prostředí jako systém, jehož součástí je i doprava ve všech svých podobách. Povětrnostní situace, teplota vzduchu a rychlost větru představují faktory, které významně ovlivňují bezpečnost silniční a letecké dopravy.

Problematiku *Umění a kultury* v dopravní výchově promýšleli dva autoři v návaznosti na učivo hudební výchovy a výtvarné výchovy. Jsme si vědomi toho, že didaktickému „násilí“ se v těchto předmětech lze vyhnout jen stěží. A tak když se v *hudební výchově* budeme snažit nalézt vazby na dopravní výchovu, objevíme je jen s vypětím sil. Proto také působí spojení zvukomalebných prvků ve Dvořákově *Humoresce* s představou jízdy vlakem rozpačitě, stejně jako spojení Honeggerova *Pacifiku 231* s obdivem lokomotivy jako dopravního prostředku. Ale ani analogie rondové

hudební formy a kruhového objezdu nepůsobí nijak přesvědčivě. Ze čtyřstránkového pojednání je zřejmé, že se autor ocitl v nezavidělné situaci: jsa v nouzi, snažil se za každou cenu nalézt něco, čím by mohl naplnit ideu zadání. Pro oblast dopravní výchovy a *výtvarné výchovy* je příznačné, že umožňuje propojit dva principy: princip prostorovosti a řádu. S dopravní výchovou nepřímou souvisí celá oblast vizuální kultury, kdy člověk vnímá a rozlišuje vizuální znaky a jejich významy (např. archetyp trojúhelníku navozuje pocit nestability, a proto v dopravním značení signalizuje varování).

Dopravněvýchovné vazby na vzdělávací oblast *Člověk a zdraví* pojednávají autoři ve dvou sekvencích: výchova ke zdraví a tělesná výchova. Cíle a obsah dopravní výchovy a *výchovy ke zdraví* se překrývají v péči o zdraví a zdravé výživě, v učivu o návykových látkách a v ochraně člověka v mimořádných situacích. Aspekty dopravní výchovy a *tělesné výchovy* jsou integrovatelné v činnostech ovlivňujících zdraví a úroveň pohybových dovedností a v činnostech podporujících pohybové učení. Náměty her, pomůcek a metod, kterými je možné dopravní výchovu podpořit, jsou blízké akcím realizovaným v zeměpisu (např. práce s mapou a buzolou, typy map).

Pro vzdělávací oblast *Člověk a svět práce* se jeví jako nejorganičtější spojení dopravní výchovy předmětem *praktické činnosti*. Aplikace může učitel nalézt v práci s technickými materiály (dopravní značky, piktogramy), v designu a konstruování modelů dopravních prostředků podle návrhů žáků, při řešení dopravních situací v silničním provozu, v používání digitálních technologií v dopravních systémech a v širokém spektru nejrůznějších profesí využitelných v různých druzích dopravy.

I když byla publikace po stránce ediční připravována odpovědně, některé změny a opravy by knize velmi prospěly. Tak např. iniciálové značky RVP a ZŠ v titulu knihy

neplní svoji funkci, protože nemusí být všem potenciálním čtenářům srozumitelné (není zohledněna neodborná veřejnost). V textu je chybně psáno místo časné vstávání časté, špatně (není užito horního indexu) je označena jednotka objemu cm^3 . Ve věcném rejstříku se – ve vztahu k ústřednímu pojmu pojednávané problematiky – jeví jako nefunkční uvedení samostatného hesla *dopravní výchova*. Při formátování došlo zřejmě k posunu textu, a tím i ke změně stránkování; jmenný rejstřík se tak ocitl na straně, k níž odkazují strany uvedené u jednotlivých jmen. V seznamu autorů je omylem uváděna i J. Kratochvílová, která se na publikaci nepodílela. Uvedené nepodstatné výhrady nemohou však zpochybnit hodnotu knihy jako celku; všichni, kdo publikují, vědí, že i při sebedůkladnější revizi finální podoby díla vždy něco unikne.

Knihy má – díky rozsahu a pojetí problematiky dopravní výchovy ve vztahu k vyučovacím předmětům základní školy – předpoklady stát se užitečnou a vyhledávanou příručkou jejich učitelů. Přesvědčujícím způsobem dokládá, že v učebním programu základní školy neexistuje vyučovací předmět, který by učiteli nedával příležitost k využití dopravněvýchovných prvků v učivu jeho předmětu a k následnému posílení dopravní výchovy jako celku. Na recenzované knize oceňují především snahu autorů jednotlivých studií promýšlet problematiku toho „svého“ prostoru ve všech myslitelných „zákrutech“ dopravní výchovy. Patří jim díky čtenářů.

Je zásluhou doc. Mojžíry Stojana, který se dopravní výchově věnuje již několik desítek let, že se Pedagogická fakulta může honosit tím, že nemá dopravní problematiku pouze ve svých projektech, ale že ji má i podrobně rozpracovanou, a to na vysoké odborné úrovni. Učitelům na školách je tak podána pomocná ruka při promyšlených učebních programů.

V. Spousta

* Stojan, Mojmír et al. *Škola a zdraví pro 21. století. Dopravní výchova v RVP pro 2. stupeň ZŠ. Část I.: Obecná analýza s příklady implementace*. Brno: MSD, 2008. 121 s.

Barbora Bazalová: Poruchy autistického spektra*

Od knihy, jež nese v podtitulu slova „teorie, výzkum, zahraniční zkušenosti“ jsem čekala právě tu suchou teorii, popis výzkumu a informace o tom, jak pracují s poruchami autistického spektra (dále PAS) v zahraničí. Dostala jsem však mnohem víc. Říká se, že sedá je teorie, ale zelený strom praxe. A domnívám se, že tato kniha má po právu přebal do zelena.

Autorkou předkládané publikace je docentka a odborná asistentka Barbora Bazalová působící na katedře speciální pedagogiky PdF MU. O její erudici v této oblasti svědčí nejen řada odborných článků, kapitol v odborné literatuře či monografie na téma poruch autistického spektra (PAS), ale také (mimo mnohé jiné činnosti) například i to, že v roce 2009 obdržela zvláštní poděkování Asociace pomáhající lidem s autismem APLA-JM, o. s., za spolupráci a výrobu pomůcek pro děti s poruchami autistického spektra nebo za zřízení Poradenského centra pro poruchy autistického spektra v roce 2011.

Publikace je rozdělená na čtyři části. V první autorka předkládá teoretická východiska, která zahrnují východiska historografická, terminologická a metodologická a také charakteristiku autistického spektra, kde uvádí starší i novější definice autismu, ale také možné příčiny, včetně těch kontroverzních a méně přijímaných, to vše s nadhledem a opřeně o zkušenosti v této oblasti. Druhá část se věnuje klasifikaci poruch autistického spektra, která je prezentována ze tří úhlů pohledu – z pohledu medicíny (jak MKN-10, tak DMS-IV), funkčnosti a sociálního chování. Čtenář se

například dozví i to, co je Rettův syndrom, zda a jaký je rozdíl mezi vysoce funkčním autismem a Aspergerovým syndromem, popsáno je také 5 typů sociální interakce lidí s PAS. Problematika poruch autistického spektra je tak stručně představena a popsána i v širším rámci oboru psychopedie, jehož je součástí. V části třetí se dostáváme k tomu, k čemu publikace směřuje – tedy k edukaci žáků s PAS v českém i mezinárodním kontextu. Z pedagogického hlediska je tato kapitola stěžejní. Autorka popisuje možnosti diagnostiky a poskytuje podrobný výčet diagnostických nástrojů, kritérií a standardizovaných testů spolu s informací, na který z faktorů nebo oblastí v potížích autistů je zaměřen. Autorka zde popisuje, jak je to s inkluzí ve vzdělávání u nás i v Evropě, do jaké míry je implementována integrace či inkluze a jaké jsou možnosti vzdělávání, jaké přístupy pomáhají, jaké se naopak zdají být problematické. Vše je dokresleno případovými studiemi z jednotlivých zemí. Poslední, čtvrtá část, je shrnutím výsledků výzkumného šetření (prezentována na příloženém CD-ROM), jehož cílem bylo zjistit adekvátnost edukačních postupů a míru zajištění podmínek pro inkluzivní vzdělávání žáků s PAS ve školách hlavního vzdělávacího proudu.

Přestože je publikace psaná střízlivou a věcnou formou, nechybí jí citlivost a empatie pro zdánlivě malé problémy lidí s PAS a jejich rodiny či pečovatele. Tam, kde autorka naráží na praktické problémy, je znát její erudice a praxe v práci s takto postiženými lidmi i jejich rodinami.

Vyzvednout je potřeba především přehlednou strukturu a srozumitelnost celé publikace, mnohé kazuistiky, které vhodně ilustrují předkládané problémy či pojmy, tabulky a grafy, ale také příklady dobré praxe ve vzdělávání žáků s PAS. To, co čtenář naopak nemůže očekávat, jsou návody nebo bližší popisy metod, o kterých autorka píše, předpokládá se tedy určitá znalost v této ob-